

FÉJA GÉZA

Hatvany Lajos

Hatvany Lajossal Földessy Gyula ismertetett meg. A találkozás a Krisztina téren, a Zöldfa vendéglőben történt, vacsora keretében. Kapcsolatunk gyorsan barátságossá fejlődött, tele együttérzéssel, de vitára is éppen elég alkalom nyílt. S ez nem is történhetett másként. Hatvany a századforduló radikalizmusát képviselte, én az akkor bontakozó népiség hívője voltam. De vitáink sohasem lépték át a józlás határát. Tévednek azok, akik lényét, modorát burzsoának minősítik. Művelt, okos, nyugati szérumokkal beoltott férfi volt, fejlett humorérzéssel, a színes csevegés képessége éppen annyira jellemezte, mint a szigorú logikájú okfejtés. Nagypolgár volt? Legfennebb magas életszínvonala tette azzá, ám kiváltságos helyzetét mecénásságával vezekelte. Komoly írói tehetség élt benne, ez sokkal gazdagabban kivirágzik, ha történetesen szerény anyagi körülmények között él. Éppen azok az írók, akik mecénási hajlamait a maguk javára olykor bizony szemérem nélkül hasznosították, írói teljesítményét — holott ez nemegyszer különb volt az övékéénél — nem csupán lenézték, de egyenest nehezteltek miatta. Maradjon ő csak mecénás! — így dohogtak. Azok, akik szűk baráti körét alkották, és folyóiratokkal rendelkeztek, csak akkor közölték, ha anyagi támogatást kaptak tőle. S mindezt olyan embernek kellett elszenvednie, aki társadalmi rangjával, anyagi helyzetének előnyeivel sohasem élt vissza. Tárnyilagosan állapíthatom meg mindezt, mert soha, még gondolatban sem „vágta meg” őt.

Hatvany korán érdeklődni kezdett a népiek iránt, engem gyakorta meghívott budai palotájába. Feledhetetlenül szép esték voltak ezek, mindig úgy éreztem, hogy Európába érkeztem, de Európája tele volt magyar nosztalgiaikkal. Ez határozta meg viszonyunkat. A magyar irodalomért, a mélyből feltörő magyar szellemi matériáért annyira rajongó szeretetbe és bizalmába fogadott. Az arisztokratával elegyített nagypolgár azonban bizalmatlansággal tekintett reám. Az hiszem, a szó túlságosan súlyos, szabatosan így fejezhetném ki: nem értett meg teljesen, nem is érthetett meg, ehhez közvetlenül át kellett volna élnie mindazt, amit én átéltem.

A legnagyobb példára térek: Adyhoz fűződő kapcsolata ugyancsak ezért nem lehetett harmonikus. Azok közé tartozott, akik Ady kinszenvedéseinek eredményeit valóban nagyra becsülték, de a szenvedő, a poklokat hordozó Adyt emberi kitöréseivel, ellentmondásaival és csillapító szérumaival együtt idegenül nézték. Csak sejtette, hogy mibe kerülhet Adynak egy-egy vers megírása, kiváltságos helyzete lehetetlenné tette, hogy a szegény legénynek valóban kenyeres társa legyen. Támogatta Adyt, lelkiösmeret-furdalást szenvedett érte, élete végén ő tette lehetővé, hogy A halottak élén és Ady régi könyvei előntsék a kirakatokat, s a nagybeteg költő a legnagyobb ajándékban, élete igazolásában részesedjék. De közben olykor elhanyagolta, magára hagyta, s Ady iránta érzett kétségtelen emberi vonzalmát nem becsülte meg eléggé,

A 100 éve született Hatvany Lajosra emlékezünk Féja Géza töredékben maradt írásával.

talán olykor őszinteségében is kételkedett, pedig az volt. De bármennyire is szerette, nagyra becsülte Adyt, tehetségével szemben is élt benne némi bizamatlanság. Hatvany ugyanis az európai irodalmat mértéknek tekintette, s ebben igaza volt, de emellett mintának is, és ezúttal tévedett. Irodalmunk európaisága éppen önmagunk, saját életünk, etikai lényünk, kultúránk és saját erőnkől megszerzett emberi csúcscsaink sajátos szövevényének európai rangú kifejezésében rejlik. Hatvany egy fokkal nyugatosabb volt a kelténél, a magyar antikot, elsősorban a folklórt nem ismerte, ezt azonban nem róhatjuk fel, mert akadtak mások is, akik az utóbbit egyenest silány, pusztulásra méltó, s csupán műveletlen rétegek szórakoztatására alkalmas tákolmányoknak tekintették. Hatvanynak még mindig „jobb füle” volt a régi magyarsághoz.

Zsilinszky a harmincas évek elején a miniszterelnökségen járt, és Bencs Zoltán sajtófőnökkel is beszélt. Bencs szóvá tette, hogy meleg kapcsolatba kerültem Hatvanyval, és ezt hevesen kárhoztatta. Valósággal óbégatott, hogy milyen kár értem, egy destruktív figura martaléka lettem, bizonyonnyal eltérít az igaz magyarságtól, azaz tőlük, balfelé csábít, egyúttal pedig pályámat eleve tönkreteszi.

— Beszélj Féja lelkére! — búcsúzott Zsilinszkytól.

Zsilinszky mindezt mint üzenetet mondta el, nem foglalt állást a kérdésben, én pedig vállat vontam, és viszonyunk Hatvanyval a régi maradt. Bencs azonban nem nyugodott, telefonon kért, hogy keressem fel hivatalában. Hosszas fejtegetésbe kezdett Hatvany reám gyakorolt káros hatásáról. Erre megjegyeztem, hogy Hatvany sohase biztatott a szegényparasztság helyzetének leleplezésére.

— Észre se veszed, miként férköznek destruktív elvei a lelkedbe, és lassanként majd teljesen az ő szemével látsz.

Untam sanda bőbeszédűségét, pontot akartam tenni egybefolyó mondatszörnyetegei végére:

— Tudtommal semminémű törvény sem szabályozza az állampolgárok baráti kapcsolatait.

Bencs hangnemet változtatott, fenyegetőzni kezdett:

— Vigyázz, az ügyésznek is van szeme!

— Ezt felesleges bizonygatnod, a napokban kaptam meg a vádiratot egyik cik-kemért. Különben bizonyára előbb tudtad ezt, mint én.

Bencs meglepetést színlelt, s csak mindent tudón bólintott. Én pedig felhasználtam az alkalmat, és búcsút vettem. Perem nemsokára a Törek-tanács elé került, a legnagyobb meglepetésemre fölmentett, tőle eléggé szokatlan indoklással:

— Vádolt túllépte ugyan a jogos kritika határát, de hazafiúi érzése készítette erre, ezért bűncselekményt nem követett el.

Zsilinszky járt közben nála, kapcsolatuk még az ellenforradalom kezdetének idejéből eredt, ugyancsak a titkos társaságnak tagja volt, mint Törek. Délelőtt folyt a per, délután fölkerestem Zsilinszkyt, hogy eredményéről beszámoljak. Midőn a fölmentést közöltem, Zsilinszky, aki mindig szembe nézett, lekapta a fejét, félt, hogy tekintete elárulja. Lám, Zsilinszky még ezekben a sötét társulásokban is ember maradt, jót cselekedett. Még egyszer közbejárt érdekemben, midőn a Viharsarok a Kúria elé került. A felső nyomás, a Nemzeti Kaszinó, az arisztokrácia, a szolgává süllyedt dzsentri réteg dühe oly erős volt, hogy el kellett ítélnie, bár indoklása a magyar joggyakorlat rugdosása volt, enyhe ítéletet szabott, ellenben kimondta a hivatalvesztést is, ezt a Hóman-vonal követelte. A tárgyalás végeztével, midőn kifelé indultunk, Törek intett ügyvédemnek, Vajda Ödönnek, hogy maradjon benn, és a következőket mondotta:

— Többet nem tehettem érdekében — ám, hogy ennyit tett, arra ismét Zsilinszky Endre beszélt rá. Bonyolult dolgok ezek, s a kívülről szemlélő távozlól sem a tényeket közölheti, csupán képzelgéseit.

Bencs fenyegetései ellenére változatlanul sűrűn látogattam Hatvanyt; érdeklődni kezdett Zsilinszky lapja és mozgalma iránt, s egyszer kifejezte kívánságát, hogy szeretne megismerkedni vele. Megkért, hogy közvetítsek közöttük, és hívjam meg va-

csorára. Éppen ott volt Reinitz Béla is, aki csatlakozott kívánságához. A találkozást gyorsan nyélbe ütöttem. Utóbb tudtam meg, hogy Hatvany nem csupán Zsilinszky személyére kíváncsi, de meg szeretné tudni véleményét az 1918-as forradalomról is. Hatvany ugyanis az októberi forradalom egyik leghűségesebb őrzője maradt. A vacsorára hivatalos volt Reinitz Béla is, 1918 eszményeinek ugyancsak híven megtartója. Termetét hatalmas oroszlánfeje koronázta, bömbölve vitatkozott, ez volt a természetes hangja, különben a légynek sem tudott volna ártani. Ügyvédi oklevelet szerzett, kitűnő jogász volt, de sohasem ügyvédkedett. Hosszú ideig Ady éjszakázó társa, Zubollyal és a vörös Grajnával, de soha egy korty alkoholt sem ivott, és időnként nyitott szemmel aludt. Hatvanyné, Lola asszony egy ideig oroszlánszelidítést folytatott, Reinitzet idomította, könyörgéssel és fenyegetéssel rávette, hogy ezen az estén halk lesz, megértő, sőt elnéző. A vacsora békésen zajlott le, azután hasonló hangulat uralkodott, annál inkább, mert véleményünk minden kérdésben megegyezett. A baj akkor kezdődött, midőn az októberi forradalomra került sor. Zsilinszky Károlyi Mihályt érthetetlenül gyűlölte, a forradalomról pedig így nyilatkozott:

— Két század huszárral szétvertem volna az egészet.

Reinitzre néztem, előbb csak annyit mondott, hogy puff, majd jobbával a homlokára csapott. Ekkor már tudtam, mi következik. Minden csillapító kísérlet reménytelen lett volna, Reinitz bömbölni kezdett, okosan, történelmi logikával, tényleges élmények hevületével:

— Ilyen marhaságot még nem hallottam. Ott voltál? Megfogtad az emberek pulzusát? Hallottad, hogy ver? Láttad a felszakadt indulatokat? S nekünk szép szóval kellett a felbőszült katonák kezéből kicsavarni a fegyvert. Nekünk itt kellett lekenyereznünk a kalandorokat, hogy ott bajt ne csináljanak. S két század huszárral? Puff, puff.

Ugyanez a Zsilinszky az általános titkos választójog és a radikális földreform legelső harcosa volt. Ezt a Zsilinszkyt Tarpán a csendőrök megbilincseltek. Ez a Zsilinszky egy nagy népi előretörés vezérjelöltje volt.

Fölötte lehangoltan jött le a várból, alig tudtam néhány szót kipréselni belőle. Reinitz nem személyében sértette meg, fájóbb seb érte: legalábbis néhány órára belső hiányaira ébredt. Hirtelen átvillant benne, hogy személyisége mennyire provinciális? Aligha, ilyen kíméletlen önkritikára nem volt képes. Pedig az volt, provinciális, személyiségének kétségtelenül nagy formátuma ellenére...

Levélváltás 1953-ból

Békéscsabán 1953. márc. 9.

Kedves Bátyám, —

Bpsten történt tartózkodásom utolsó estéjén voltam együtt R. Zsiga [Remenyik Zsigmond] közös barátunkkal, akkor említette, hogy levelet írt, melyet hazajövetelkor meg is kaptam. A levélből és Zsiga elbeszéléséből örömmel állapítom meg, hogy régi szerelmednek hódolsz, s nagy Petőfi-munkád csaknem elkészült már. A „Békés” 1875. évfolyama könyvtárunkból hiányzik; a többi évfolyam is csak töredékes állapotban jutott birtokunkba. De irtam több helyre, hátha valamelyik megyei városban meglelhető. Tudakozódásom eredményéről majd tudósítalak.

A leveleket Fėja Géza hagyatékából közöljük, az örökös és Hatvany Lajosné szíves hozzájárulásával.